

ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕНТРІВ ПІДТРИМКИ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА СІМЕЙ

Дипломна робота з соціальної педагогіки
(освітньо-кваліфікаційний рівень «Магістр»)
студентки 7 курсу **70** групи
галузі знань:
0101 Педагогічна освіта
напряму підготовки:
8.01010601 Соціальна педагогіка
Суміш Вікторії Вікторівни

Керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент **С. М. Коляденко**

Рецензент:
доктор наук у галузі соціології, професор,
директор Житомирського інституту МАУП
Т. В. Семенюк

м. Житомир – 2015 рік

Допущено до захисту

протокол засідання кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності

№ 11 від 18 травня 2015 року

Оцінка :

Національна

шкала: _____

Кількість

балів: _____

ECTS: _____

Члени комісії:

_____

(підпис)

Сейко Н. А.

(прізвище та ініціали)

_____ Коляденко С. М.
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ Павлик Н. П.
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ Тарасенко Н. Л.
(підпис) (прізвище ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. РОЗВИТОК ФОРМ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ, ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ В УКРАЇНІ.....	8
1.1. Історія розвитку інституцій для дітей-сиріт в Україні	8
1.2. Вплив інституційного виховання на розвиток і становлення особистості.....	19
1.3. Стан розвитку сімейних форм виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні	26
Висновок до розділу 1.	35
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ ТА СІМЕЙ «ПРОМІНЬ НАДІЇ».....	37
2.1. Історія розвитку першого центру соціальної підтримки дітей та сімей «Промінь надії» в Україні	37
2.2. Зміст, завдання, структура та організація діяльності Центру	44
2.3. Особливості соціально-педагогічної діяльності Центру.....	52

Висновок до розділу 2.	76
РОЗДІЛ 3. ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ЦЕНТРУ «ПРОМІНЬ НАДІЇ».....	78
3.1. Програма емпіричного дослідження особливостей соціально-педагогічної роботи центру соціальної підтримки дітей та сімей «Промінь надії».....	78
3.2. Аналіз результатів емпіричного дослідження.....	84
3.3. Розробка методичних рекомендацій працівникам по роботі з дітьми та сім'ями в центрах соціальної підтримки дітей та сімей.....	98
3.4. Охорона праці в галузі.....	111
Висновок до розділу 3.	115
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	116
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	119
ДОДАТКИ.....	126

ВСТУП

Соціальна робота із сім'ями – пріоритетний напрямок соціальних ініціатив. Основна мета – щоб кожна дитина виховувалась в сім'ї достойно, знайшла своє місце в житті та стала гідним громадянином.

З цією метою потрібно і в подальшому впроваджувати нові соціальні механізми, основне завдання даних дій – турбота про дітей.

Сьогодні в Україні гострою є проблема соціального сирітства. Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування виховуються в інтернатних закладах. Знаходячись там, діти мають низький рівень соціальної адаптації, а тривале перебування під опікою держави здебільшого формує в них стійкі рентні настанови та очікування. Це створена система державної опіки в Україні за умов старого політичного ладу, в основі якого були покладені ідеї колективного виховання дітей. Втім, досвід розвинених європейських країн, які вже відійшли від системи великих інтернатних закладів, переконує, що створення передумов для поступового реформування інтернатних закладів можна шляхом пошуку превентивних механізмів запобігання інституалізації дітей, відпрацювання системи соціальних послуг для вразливих сімей із дітьми, розвитку нових принципів співпраці органів державного управління, закладів соціального захисту дітей та громадських організацій. Одним із таких передумов стають Центри соціальної підтримки дітей та сімей, які є альтернативою для усунення ряду проблем, з якими стикаються інші інституції. Розвиток даних центрів дасть змогу краще визначити потреби дітей, знайти індивідуальний підхід до кожної дитини, забезпечити та створити умови для повноцінного їх розвитку та росту, а

також це дасть змогу визначити труднощі, з якими спіткнулася сім'я, надати їй допомогу та підтримку, що в подальшому буде мати здатність сама вирішувати свої труднощі, при чому спільно з дітьми, без їх вилучення та відмови.

З цією метою потрібно і в подальшому впроваджувати нові соціальні механізми. Основне завдання наших дій – турбота про дітей, надання ефективної соціальної допомоги сім'ям в громадах, направленої на попередження вилучення дітей із сімей.

Специфіку роботи такого центру підтримують як в Україні так і за кордоном. Провідні партнери та спонсори : UNICEF; WINNER; ST. JAMES'S PLAC; Фонд Ріната Ахметова; ЮК ВікторіАл; www.sirotsvvy.net та ін.

Актуальність дослідження полягає в тому, що створення першого центру соціальної підтримки дітей та сімей «Промінь надії» в Україні – це нова форма спільного проживання дітей. Нова модель системи захисту дітей, яка дає можливість відмовитися від інтернатного виховання дітей і забезпечує розвиток сімейно-орієнтованих служб та послуг для дітей і їх сімей в громадах. Ефективною і результативною є підтримка для сімей, якщо ця підтримка надається за місцем їх проживання і відповідає індивідуальним потребам кожної дитини, сім'ї.

Створення таких центрів – це дієві альтернативи інтернатній системі, які сприятимуть тому, що запропонована реформа пошириться по всій країні і кожна дитина матиме гарантоване право на проживання в родині.

Метою дослідження є : охарактеризувати особливості соціально-педагогічної діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавлених батьківського піклування і сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах в умовах Центрів підтримки для дітей та сімей.

Завданнями дослідження є :

1. Проаналізувати наукову літературу по соціально-педагогічній діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавлених батьківського піклування у ретроспективі.

2. Охарактеризувати соціально-педагогічну діяльність Центру.
3. Дослідити особливості соціально-педагогічної роботи центру «Промінь надії» (с.м.т. Макарів).
4. Розробити методичні рекомендації для працівників по роботі з дітьми та сім'ями в центрах соціальної підтримки дітей та сімей.

Об'єктом дослідження є : діяльність Центрів соціальної підтримки дітей та сімей.

Предметом дослідження є : соціально-педагогічна діяльність при роботі з дітьми та сім'ями в умовах спеціалізованих Центрів.

Дослідженнями у розвитку соціально-педагогічної діяльності займалися науковці, які розглядали даний процес дуже широко. Так, психічна будова діяльності розглядалася в працях вітчизняних психологів Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, С. Максименка та ін.; методологічні підходи до визначення поняття «педагогічна діяльність» відображено в працях Ф. Гоноболіна, Н. Кузьміної, В. Сластьоніна та ін.; значення діяльнісного підходу для визначення суті соціально-педагогічної діяльності підкреслюються у дослідженнях Н. Бурая, А. Капської, І. Козубовської, Л. Коваля, І. Зверєвої, С. Хлеб'як, Л. Міщик та ін.; соціально-педагогічну діяльність розглядають В. Нікітін, О. Безпалько, М. Галагузов та ін. Втім, різні аспекти здійснення соціально-педагогічної діяльності залишаються не цілком дослідженими. У зв'язку з цим темою нашого дослідження було обрано : «Соціально-педагогічна діяльність центрів підтримки для дітей та сімей».

Методи дослідження: у процесі дослідження використовувалися метод теоретичного аналізу та синтезу наукової літератури, метод аналізу документів продуктів діяльності, вивчення джерел, матеріалів, теоретичних досліджень, порівняння і узагальнення психологічної та педагогічної літератури, публікації у фахових виданнях психолого-педагогічного та правового профілю, які висвітлюють питання роботи з дітьми-сиротами та дітьми, позбавлених батьківського піклування.

В основі нашого дослідження лежить виділення особливостей соціально-педагогічної діяльності центру «Промінь надії». З метою визначення рівня задоволеності потреб клієнтів соціально-педагогічною діяльністю ми створили та використали анкету-опитувальник.

Генеральною сукупністю є отримувачі послуг КЗ МЦ «Промінь надії».

Вибіркою є : 10 сімей, які підлягають певним критеріям.

Проведенно глибинне інтерв'ю, в якому взяли участь партнери центру.

Вибіркою є : 10 партнерів центру різних рівнів.

Наше емпіричне дослідження передбачає використання певних методів роботи за участі чіткої кількості учасників, які надають інформацію стосовно діяльності даного закладу.

Також, ми використали метод аналізу документів, який проводився в два етапи:

1) кількісний аналіз документів по 111 особовим справам отримувачів послуг які перебували в Центрі «Промінь надії»;

2) якісний аналіз індивідуальних планів роботи з дитиною/сім'єю та звітів про проведену роботу.

Практичне значення: основні теоретичні положення магістерської роботи та запропоновані висновки можуть бути використані:

- у практичній діяльності соціальних педагогів (працівників) при роботі в Центрах підтримки дітей та сімей;

- у науково-дослідницькій роботі соціальних педагогів (працівників) в Центрі;

- у навчальному процесі фахівців центрів.

Апробація результатів дослідження та публікації за темою роботи.

Досліджувана тема «Інноваційні форми допомоги дітям-сиротам та бездомним сім'ям в Україні» була висвітлена у збірнику наукових робіт викладачів та студентів «Актуальні проблеми соціальної сфери» : [за заг. ред. Н. П. Павлик]. – Житомир : вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2015. – Вип. 4. – 40-42 с.

Структура дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів із висновками, загальних висновків, додатків (15) та списку використаних джерел (70 найменувань, з них 5 іноземною мовою). Загальний обсяг магістерської роботи – 246 сторінок, з них 118 сторінки основного тексту.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Аналіз наукової літератури по соціально-педагогічній діяльності з дітьми-сиротами та дітьми, позбавлених батьківського піклування у ретроспективі довів, що у дослідженнях науковців М. Лісіної, А. Прихожан, Н. Толстих, М. Калініної, М. Проселкової, В. Гурова, В. Вишнякова, Л. Шіпіцина, Є. Чепурних та ін. було доведено негативний вплив інституційного виховання на розвиток та становлення особистості. Відсутність у дитини сімейного оточення та підтримки спричиняє порушення її загального розвитку, що в подальшому не дає можливості повноцінно функціонувати.

Наразі, в сучасній Україні існує потреба подальшої розробки державної політики щодо розвитку інституту сімейного виховання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з метою вирішення питання щодо припинення перебування дітей даних категорій в закладах інтернатного типу.

Сімейні форми виховання: усиновлення (удочеріння), опіка та піклування, прийомна сім'я, дитячі будинки сімейного типу набувають визнання та підтримки, та дають змогу продовжувати вивчати і розглядати такі форми влаштування як основний варіант проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Особливості цих сімейних форм виховання розглядаються у працях А. Й. Капської, О. В. Безпалько, І. М. Богданової та ін.

2. Вивчаючи основні характеристики соціально-педагогічної діяльності Центру, було встановлено, що сучасна система соціальних послуг повинна відповідати потребам громадян і орієнтуватися на покращення якості їхнього

життя. Зміст і технології, що використовуються в соціально-педагогічній діяльності, значною мірою залежить від суб'єкта й об'єкта, а також напрямів цієї діяльності. Серед таких напрямів, можна виокремити соціальну профілактику, соціальну реабілітацію, соціально-культурну анімацію, соціальне обслуговування.

Результатом соціально-педагогічної діяльності є формування в особистості певного рівня соціальних якостей, самосвідомості, самовизначення та самоствердження як складників суспільного буття, відповідно до її можливостей та особливостей соціального середовища.

Послуги на рівні громади сприяють соціальному включенню людини та її інтеграції. Це вирішує питання щодо забезпечення реалізації прав дітей та сімей, надання їм комплексної соціально-психологічної допомоги, підтримки, здійснення соціальних заходів спрямованих на реінтеграцію дітей та надання інформаційно-консультативних послуг з питань розв'язання проблем дитини, молоді та сім'ї в цілому.

3. Досліджуючи особливості соціально-педагогічної діяльності центру соціальної підтримки дітей та сімей «Промінь надії» (с.м.т. Макарів), було вивчено громадську думку партнерів центру та здійснено опитування цільової групи отримувачів послуг. Це дало нам можливість розкрити проблеми таких категорій населення, як діти-сироти, діти, позбавленні батьківського піклування та сім'ї, які опинилися в складних життєвих обставинах. Визначення усіх критеріїв роботи з ними, призвело до оптимізації та удосконалення соціально-педагогічної діяльності центру.

Також, кількісний та якісний аналіз документів підтвердив, що соціально-педагогічна діяльність є основою при наданні комплексних послуг даній категорії населення.

Отримані результати допомогли нам визначити певні особливості соціально-педагогічної діяльності та результативність новітньої технології соціально-педагогічної допомоги дітям та сім'ям.

4. Зважаючи на результати даного дослідження, були розроблені методичні рекомендації для працівників по роботі з дітьми та сім'ями в центрах соціальної підтримки дітей та сімей. Основними напрямками роботи в центрі є налагодження співпраці з дитиною та сім'єю, здійснення взаємодії з установами та спеціалістами, володіння нормативно-правовою базою та створенням нових форм та методів, задля вирішення певних завдань та труднощів.

Таким чином, підводячи підсумки варто зазначити, що за даний час в закладі перебували 678 отримувачів послуг, здійснили візити особи та представники різних організацій 273 візити 2015 осіб, проведено 167 навчальних занять з дітьми, 96 занять з матерями, 156 дозвіллевих заходів, взято участь у семінарах, тренінгах, нарадах представників району (кількість заходів, кількість учасників) – 67 заходах 221 чол.

Центр соціальної підтримки дітей та сімей «Промінь надії» – це початок реформування державної політики у сфері соціального захисту дітей та допомоги сім'ям.

Впровадження новітньої стратегії реформування системи роботи з дітьми та сім'ями доводить, що дана система працює та є необхідною для реалізації в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анцыферова Л. И. Личность в трудных жизненных условиях: переосмысливание, преобразование ситуаций и психологическая защита // Психологический журнал № 1. – М., 1994. – 19 с.
2. Бадора Сільвія. Теорія і практика опікунства в Польщі / Бадора Сільвія. – Івано - Франківськ, 2000. – 50 с.
3. Бардышевская М. К. Диагностика эмоциональных нарушений у детей. / М. К. Бардышевская, В. В. Лебединский. – М. : УМК «Психология», 2003. – 104 с.
4. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка : схеми, таблиці, коментарі: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / О. В. Безпалько. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 47 с.
5. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. / Богданова І. М. – К. : Знання, 2008. – 267 с.
6. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Божович Л. И. – М. : 1968. – 108 с.
7. Брутман В. І. Раннє соціальне сирітство як комплексна медико-соціально-педагогічна проблема / Брутман В. І. – М. : АСОПР, 1994. – 182 с.
8. Выготский Л. С. Психология развития человека / Выготский Л. С. – М. : Изд.-во СМЫСЛ; Изд.-во ЭКСМО, 2005. – 28 с.
9. Відкриваємо двері дітям. Збірник матеріалів всеукраїнського конкурсу журналістських робіт, присвячених проблемі виховання дітей в інтернатах. – К., Публікацію видано в рамках Громадської компанії «Відкриваємо двері дітям», 2015. – 3 с.
10. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / [Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. та ін.]. – К. : Просвіта, 2001. – 77 с.

11. Волкова Н. П. Педагогіка / Волкова Н. П. – К. : Видавничий центр «Академія», 2003. – 575 с.
12. Волянська О.В. Соціальна психологія : навч. посіб. / О. В. Волянська, А. М. Ніколаєвська. – К. : Знання, 2008. – 275 с. – (Вища освіта XXI століття).
13. Гуманитарные исследования. Воспитание. Образование. Школа. № 2 (50). – Москва, 2014, – 174 с.
14. Деінституалізація та трансформація послуг для дітей. – К. : Видавничий дім «Калита», 2009. – 13 с.
15. Діксон Дж. Історії громади та показники оцінки розвитку громади. Журнал із питань розвитку громади. – 1995. - № 30 (4). – 327 с.
16. Дорожкіна О. А. Педагогические основы преодоления и профилактики социального сиротства в России : дис. д-ра пед. наук : 13.00.01 / Дорожкіна О. А. – М. : Ин-т педагогики социальной работы РАО, 2001. – 98 с.
17. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посіб. / Заброцький М. М. – К. : МАУП, 1998. – 30 с.
18. Запобігання інституалізації дітей раннього віку. Інноваційні технології соціальної роботи з профілактики відмов від новонароджених дітей : метод. посіб. / [Алексєнко Т. Ф., Безпалько О. В., Бервено Н. О., Бондаренко А. В. та ін.] ; за заг. ред. Хверєвої І. Д., Петрочко Ж. В. – К. : Століття, 2008. – 39 с.
19. Зберегти сім'ю. Соціальна робота із сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах / Автори-упорядники : О. М. Мороз, Г. І. Постолюк, Т. В. Семигіна, О. С. Шипіленко. – К. : ЕКМО, 2008. – 13 с.
20. Інноваційні моделі соціальних послуг. Проекти Українського фонду соціальних інвестицій. Том 2 / За ред. Н. М. Шкуратової. – К., 2007. – 4 с.
21. Інтегровані соціальні служби : теорія, практика, інновації: навч.-метод. комплекс / [О. В. Безпалько, І. Д. Зверєва, З. П. Кияниця, В. О.

- Кузьмінський, В. П. Лютий, Ж. В. Петрочко та ін.] ; за заг. ред. : І. Д. Зверєвої, Ж. В. Петрочко. – К. : Фенікс, 2007. – 257 с.
- 22.Истратова О. Н. Большая книга подросткового психолога / О. Н. Истратова, Т. В. Эксакусто. – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 636 с.
- 23.Калинина М. А. О психических последствиях воспитания детей и подростков в условиях сиротства / М. А. Калинина, М. Е. Проселкова. – М. : 1999. – 118 с.
- 24.Кепич Т. Ю. Охорона праці в галузі : навч. посіб. / Кепич Т. Ю., Семенова І. Ю., Лавренюк М. В. – К. : Київ. нац. універ. ім. Т. Шевченка, 2013. – 4 с.
- 25.Коваль Л. Г. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Коваль Л. Г., Зверєва І. Д., Хлебик С. Р. – К. : ІЗМН, 1997. – 4 с.
- 26.Кокул О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини: психофізіологічний аспект забезпечення діяльності: монографія / Кокул О. М. – К. : Міленіум, 2004. – 265 с.
- 27.Конвенція ООН про права дитини. – К. : АТ «Видавництво «Столиця», 1997. – 3 с.
- 28.Максименко С. Д. Загальна психологія : Видання 3-є, перероблене та доповнене : навч. посібник / Максименко С. Д. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 111 с.
- 29.Максимов Е. Начало государственного призрения в России. Историческое исследование / Е. Максимов. – М., 1899. – 53 с.
- 30.Мардахаев Л. В. Социальная педагогика / Мардахаев Л. В. – М. : Гардарики, 2006. – 149 с.
- 31.Медведева Г. П. Этика социальной работы : учеб. пособ. для вузов / Медведева Г. П. – М., Гуманит. изд. центр «ВЛАДОС», 2002. – 167 с.
- 32.Немов Р. С. Психология. В 3-х кн. Кн. 1 : учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений / Немов Р. С. – 5-е изд. – М. : Гумонитар. изд. Центр ВЛАДОС, 2006. – 687 с.
- 33.Нечаева А. М. Россия и её дети / Нечаева А. М. – М., 1999. – 118 с.

- 34.Ослон В. Н. Житнеустройство детей-сирот : профессиональная замещающая семья / Ослон В. Н. — Москва : Генезис, 2006. — 44 с.
- 35.Основи батьківської компетентності: навч. посіб. / За заг. ред. І. Д. Зверєвої. — К.: Наук. світ, 2006. — 156 с.
- 36.Официальное интернет-представительство Президента Украины. Указ президента Украины № 609/2012 «О Национальной стратегии профилактики социального сиротства на период до 2020 года» - [электроний ресурс] — Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/ru/documents/15098.html?> — Назва з екрану.
- 37.Павленок П. Д. Технологии социальной работы в различных сферах жизнедеятельности / Павленок П. Д. — М. : Издательско-торговая корпорация "Дашков и Ко", 2006. — 117 с.
- 38.Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Пальчевський С. С. — К. : Кондор, 2005. — 560 с.
- 39.Пеша І. В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (проблеми реформування) / Пеша І. В. — К. : Логос, 2000. — 87 с.
- 40.Питання формування ефективності родинних форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування / [Комарова Н. М., Мельничук Л. М., Пеша І. В. та ін.]. — К. : ДПКСМ, 2004. — 128 с.
- 41.Піча В. М. Соціологія / Піча В. М. — К. : «Каравела», 2000. — 202 с.
- 42.Представництво інтересів соціально-вразливих дітей та сімей : навч. посіб. / за ред. Т. В. Семигіної. — К. : Четверта хвиля, 2004. — 214 с.
- 43.Проблеми бездоглядності та безпритульності дітей / [Балакірева О. М., Биковська О. В., Баранчук Д. Г. та ін.] ; під ред. В. І. Довженко. — К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2004. — 5 с.
- 44.Проведення комплексної оцінки потреб дитини в інтернатному закладі / [Алімова Ю. А., Безпалько О. В., Зверєва І. Д., Кукуруза Г. В. та ін.]. — К. : Видавництво ПП «Март», 2006. — 131 с.

- 45.Проведення комплексної оцінки потреб дитини в інтернатному закладі. Результати дослідження / [Безпалько О. В., Зверєва І. Д., Постолук Г. І. та ін.]; за заг. ред. Карагодіної. – «Надія і житло для дітей», Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ). – К. : 2006. – 133 с.
- 46.Психосоціальна корекція і реабілітація несовірнолітніх с девіантним поведінням. – Москва, 1999. – 182 с.
- 47.Раттур М. В. Ефективність державного управління соціальною захитой дитства в Росії : уроки історії / Раттур М. В. // Ефективні технології преодоління соціального сиротства : матеріали ежєгодної науч. - практ. конф. – М. : Изд-во Рос. гос. соц. ун-та, 2010. – 120 с.
- 48.Реалізація права дитина на сімейне виховання : досвід, проблеми, перспективи : зб. матеріалів міжнар. наук. – практ. конф. / Упоряд. : О. С. Шипіленко, А. В. Гулевська-Черниш. – К. : Наук. світ, 2006. – 144 с.
- 49.Сейко Н. А. Соціална педагогіка: Курс лекцій / Сейко Н. А. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-тет, 2002. – 33 с.
- 50.Сидоренко Ю. А. Сучасна українська сім` як клієнт соціальної роботи // Соціална робота в Україні : теорія і практика / наук.-метод. журн. – 2003. - № 2. – 99 с.
- 51.Сидоров В. Н. Професіональна діяльність соціального робитника : ролевой підход / Сидоров В. Н. – Винница : Глобус-прес, 2006. – 408 с.
- 52.Сімейний кодекс України; Житловий кодекс Української РСР : Офіц. вид. : Із змінами та допов. Станом на 1 лют. 2007 р. / М-во юстиції України. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – 66 с.
- 53.Соціална педагогіка / [Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х., Вакуленко О. В. та ін.] ; під ред. А. Й. Капської. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 411 с.

54. Соціальна робота в Україні: теорія і практика / [Капська А. Й., Толстоухова С. В., Пінчук І. М., Шум І. О., Бех В. П. та ін.]. – К. : ВАТ «Видавництво «Прапор», 2007. – 158 с.
55. Соціальне сирітство в Україні : експертна оцінка та аналіз існуючої в Україні системи утримання та виховання дітей, позбавлених батьківського піклування / [Волинець Л. С., Комарова Н. М., Пеша І. В. та ін.]. – К. : Студцентр, 1998. – 120 с.
56. Терновая И. П. История и современное состояние проблемы социального сиротства в России : монография / Терновая И. П. – Таганрог : Таганрогский гос. пед. ин-т, 2009. – 18 с.
57. Технології створення та функціонування прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу. Зб. метод. матеріалів / [Бевз Г. М., Капська А. Й., Комарова Н. М. та ін.]. – К. : ДІПСМ, 2003. – 188 с.
58. Управление случаем в социальных службах и при междисциплинарном взаимодействии в решении проблем детства. – М. : Полиграф-сервис, 2005. – 112 с.
59. Усиновлення. Крок за кроком / [Людмила Волинець, Джоана Бутчер, Анна Сіромана та ін.]. – К., 2007. – 13 с.
60. Харчев А. Г. Современная семья и ее проблемы / А. Г. Харчев, М. С. Мацковский. – М. : 1997. – 34 с.
61. Шевців З. М. Основи соціально-педагогічної діяльності / Шевців З. М. – К. : Видавництво «Цул», 2012. – 47 с.
62. Юрій Хорунжий. Українські меценати / Хорунжий Ю. – К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2001. – 3 с.
63. Яблоков Н. В. Призрение детей в воспитательных домах / Яблоков Н. В. // Трудовая помощь. – СПб., март-июнь 1901 год. – 71 с. (Робочі матеріали БФ „Приют детства”).
64. Яблонко В. Я. Психолого-педагогічні основи формування особистості : навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 220 с.

65. Як організувати інноваційні соціальні послуги для дітей з особливими потребами. Моделі та документи. Рання інтеграція та інклюзивне навчання / [О. О Савченко, Г. В. Кукуруза, Ю. М. Швалб, Т. М. Луценко та ін.]. – К. : «ЛДЛ», 2007. – 89 с.
66. Bilson A. and Ross A. (1999) *Social Work Management and Practice : Systems Principles* (2nd ed.). London : Jessica Kingsley Publishers.
67. Bilson A. and Gotestam R. *Improving Standards in Child Protection: Developing Better Services for Children and Families in ECA Countries – A Concept Paper*. Florence : UNICEF World Bank, 2003. – p. 14
68. *The Blackwell encyclopaedia of social work* / edited by Martin Davies. – Blackwell Publishing, 2005. – p. 412
69. Thomas M. and Pierson J. (eds.) (1995) *Dictionary of Social Work*. London : Collins Educational.
70. Ward, Harriet & Rose, Wendy. (2002). *Approaches to Needs Assessment in Children's Services*. London & Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.

